

ЗАХАРЧЕНКО О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.139 (477)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАОЧНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена висвітленню новели кримінального судочинства, що передбачає спеціальне судове провадження. У межах цього дослідження з'ясовано сутність заочного провадження та правовий характер відсутності обвинуваченого, що є обов'язковою умовою заочного провадження, а також можливість реалізації принципів кримінального процесу в такому провадженні.

Ключові слова: *Кримінальний процесуальний кодекс України, обвинувачений, заочний судовий розгляд, заочне провадження, принципи.*

Статья посвящена освещению новеллы уголовного судопроизводства, которое предусматривает специальное судебное производство. В рамках этого исследования выяснена сущность заочного производства и правовой характер отсутствия обвиняемого, что является обязательным условием заочного производства, а также возможность реализации принципов уголовного процесса в таком производстве.

Ключевые слова: *Уголовный процессуальный кодекс Украины, обвиняемый, заочное судебное разбирательство, заочное производство, принципы.*

The article is devoted to innovations in criminal justice, which includes special proceedings. The nature of the extramural proceedings and the legal status of accused persons who are absent are examined and clarified in the article as well as the possibility of implementing principles of criminal procedure in such proceedings.

Kew words: *Code of Criminal Procedures of Ukraine, accused person, trial in absentia, principles of extramural proceedings.*

Вступ. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, органів законодавчої, виконавчої та судової влади, їх діяльність повинна бути направлена на захист прав і свобод людини та забезпечення рівності громадян перед законом і судом [3].

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, швидке, повне та неупереджене розслідування та судовий розгляд, які спрямовані на притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, – все це перетворювалось на небажання підозрюваного чи обвинуваченого брати участь у кримінальному провадженні. На сьогодні в Україні існує велика кількість кримінальних проваджень, в яких обвинувачені переховуються за кордоном, і перспективи вирішення завдань кримінального провадження стають нездійсненними. У таких випадках суд не має можли-

вості захистити права потерпілих, а обвинувачені мають реальну можливість уникнути кримінальної відповідальності.

Після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України в 2012 році [4], а згодом і після останніх подій, які відбуваються в нашій країні, перед органами правосуддя виникла потреба вирішити низку проблем, з якими вже не справлялось попереднє законодавство. Однією з таких проблем було вирішення питання про те, як боротися з умисним ухиленням обвинуваченого від відбуття покарання та притягнути його до відповідальності.

Саме у зв'язку з цим 7 жовтня 2014 року і був введений інститут заочного провадження [6].

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення комплексу проблем, пов'язаних із можливістю здійснення ефективного правосуддя за відсутності обвинуваченого, та поглиблення знань щодо сутності заочного провадження, а також можливості реалізації принципів кримінального процесу в такому провадженні.

Результати дослідження. Заочний розгляд кримінальних справ – одна з найактуальніших, але майже не досліджених проблем сучасного кримінального судочинства України.

Питання, що стосуються сучасних проблем заочного судового провадження та його формальних ознак, знайшли своє відображення в працях відомих російських вчених-процесуалістів, таких як Д.Т. Арабулі [1], Т.В. Трубнікова [7], А.С. Тукієва [8] та інших. В Україні найбільш повно проблеми, що стосуються заочного провадження, розглядали В.Т. Маляренко [9], С.П. Головатий [10], В.В. Онопенко [11] та інші.

Без участі обвинуваченого судовий розгляд може відбуватися лише у виняткових випадках, встановлених законом, і лише за умови, що його було завчасно повідомлено про час і місце судового розгляду через захисника та засоби масової інформації.

Так, судовий розгляд у кримінальному провадженні України відповідно до ст. 323 Кримінального процесуального кодексу здійснюється відносно осіб, які переховуються від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо такі особи перебувають поза межами України.

За наявності таких обставин за клопотанням прокурора, до якого додаються матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження, суд постановляє ухвалу про здійснення спеціального судового провадження стосовно такого обвинуваченого.

У разі здійснення спеціального судового провадження всі повістки про виклик обвинуваченого повинні надсилатись за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. Крім вручення таких документів захисникові, інформація про них обов'язково публікується у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження згідно з положеннями статті 297-5 КПК України. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження обвинувачений вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

У кримінальному процесу Данії обвинувачений взагалі не зобов'язаний бути присутнім у судовому засіданні. КПК Франції передбачає, що заочне провадження можливе щодо кожної особи, яка належним чином була викликана до суду і не з'явилася у встановлений час, у малозначних справах, у справах про злочини і правопорушення [9].

Ст. 321 КПК Республіки Молдова допускає можливість слухання справи за відсутності обвинуваченого у разі, якщо:

- він ухиляється від явки до суду;
- обвинувачений, який перебуває під арештом, відмовляється постати перед судом для розгляду справи, і його відмова підтверджується захисником;
- відбувається розгляд справи про вчинення незначних злочинів, коли обвинувачений виявив бажання, щоб судовий розгляд проводився за його відсутності.

Кримінально-процесуальні норми, які регулюють питання, що стосуються участі обвинуваченого в судовому розгляді, мають суттєве значення для всього кримінального процесуального права. Обумовлено це тим, що такі норми відображають механізм реалізації низки принципів (засад) кримінального судочинства, таких як: принципу змагальності, рівності сторін, безпосередності судового розгляду, права на справедливий судовий розгляд, а також інших принципів.

Так, із позиції обвинувачення та держави в цілому заочне кримінальне провадження можливо розглядати як інструмент принципу невідворотності кримінальної відповідальності для особи, яка переходить від слідства та суду на території іноземної держави або свідомо уникає обов'язку брати участь у розгляді кримінальної справи. І якщо у другому випадку можливо уникнути заочного кримінального провадження, застосувавши можливості правоохоронних органів, пов'язані з пошуком особи, то у випадку перебування обвинуваченого на території іншої держави заочне кримінальне провадження може стати фактично єдиною можливістю для вирішення завдань кримінального провадження [12].

Саме з метою реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за скоєне кримінальне правопорушення заочне кримінальне провадження є інститутом, який існує у кримінальному процесі багатьох країн Європи, наприклад Франції, Італії, Нідерландів, Швейцарії.

Розглядаючи заочне кримінальне провадження з позиції сторони захисту, варто вказати на те, що таке провадження є способом реалізації обвинуваченим свого права на захист опосередковано. Значення заочного кримінального провадження в даному випадку полягає в можливості для обвинуваченого, який стверджує, що висунуте йому обвинувачення є незаконним та необґрунтованим, реалізувати своє право дистанційно, через свого захисника, та спробувати довести свою невинуватість замість того, щоб переховуватись від слідства та суду.

При здійсненні судового розгляду за відсутності обвинуваченого треба пам'ятати про недопущення звуження процесуальних прав особи. Саме в цьому випадку інститут заочного кримінального провадження узгоджується з положенням Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2]. Так, п.3 ст.6 зазначеної Конвенції передбачає, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має такі права: бути негайно і докладно сповіщеним зрозумілою для нього мовою про характер обвинувачення; мати достатній час для підготовки свого захисту; захищати себе особисто або через обраного чи призначеного захисника; допитувати свідків обвинувачення та мати право на виклик та допит свідків захисту. Звісно, у разі заочного провадження особа не може самостійно скористатися всіма наданими їй процесуальними правами, але певною мірою реалізувати свої права вона може за допомогою захисника, участь якого відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 323 КПК України є обов'язковою.

Однак слід акцентувати увагу на тому, що, незважаючи на наявність захисника при заочному судовому розгляді, такі принципи як змагальність сторін і забезпечення обвинуваченому права на захист реалізуються не повною мірою.

Так, для того щоби вирішити цю проблему, доцільно передбачити, що обвинувачений може в будь-який час приєднатися до розгляду справи, і в такому випадку, на наш погляд, доцільно знов розпочати розгляд справи вже у звичайній формі, що є гарантією повноцінної реалізації права обвинуваченого на особисту участь у кримінальному процесі та його права на справедливий судовий розгляд.

Водночас у випадку проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого пасивна позиція захисника не може компенсуватися активністю участі в судовому розгляді обвинуваченого, а, відповідно, негативні наслідки «формальної» участі захисника можуть мати негативний характер і спричинити винесення в справі необґрунтованого або незаконного вироку.

У таких випадках гарантією реалізації принципу змагальності і забезпечення обвинуваченому права на захист є активна роль суду в дослідженні доказів, забезпечення судом неухильного виконання положень кримінального процесуального законодавства, що закріплюють механізм реалізації права обвинуваченого на захист.

Ч. 2 ст. 7 КПК України також вказує на те, що сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, права на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого.

Принцип верховенства права реалізується за допомогою врахування практики Європейського суду, яка полягає в тому, що підставою застосування заочного кримінального провадження є саме небажання обвинуваченого брати участь у звичайному кримінальному провадженні. Тобто обов'язок доведення факту свідомого ухилення обвинуваченого від суду, який був належним чином повідомлений та знав про судовий розгляд справи проти нього, покладається на сторону обвинувачення.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити низку висновків. Перш за все необхідно зазначити, що введений у Кримінальний процесуальний кодекс України інститут заочного кримінального провадження є на сьогоднішній день одним із найбільш актуальних питань кримінального судочинства, що узгоджується із загальними засадами кримінального провадження.

Але враховуючи проблеми, які пов'язані з провадженням заочного судового провадження, слід зауважити, що вказаний інститут потребує подальшого вдосконалення, розробки основних теоретичних положень з метою оптимізації кримінального судочинства України. Подальші дослідження в цьому напрямі повинні бути спрямовані на аналіз процесуальних норм, які регулюють заочну форму кримінального провадження в КПК України.

Список використаних джерел:

1. Арабули, Д.Т. Заочное производство по уголовным делам: история и современность / Д.Т. Арабули. – Челябинск : ЧГУ, 2007. – 283 с.
2. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями) – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр від 06.06.2012 № 99 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
5. Маляренко В.Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – №10 (50). – С.12-13.
6. Закон України від 07 жовтня 2014 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» // Відомості Верховної Ради України, – 2014 – № 46. – Ст.2046.
7. Трубникова, Т.В. Теоретические основы упрощенных судебных производств / Т.В. Трубникова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2005. – 132 с.
8. Тукиев, А.С. Проблемы процессуальной формы заочного уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Тукиев Аслан Султанович. – Каркганда, 2009. – 160 л.
9. Маляренко В.Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві / В.Т. Маляренко // Право України. – 2004. № 9. – С. 3–12.

10. Головатий, С. Проблемні аспекти реформування кримінального судочинства / С. Головатий // Право України. – 2004. – № 3. – С. 13-17.

11. Онопенко, В.В. Гарантії правосуддя в контексті норм міжнародного права / В.В. Онопенко // Юридична газета. – 2003. – №3 (3). – 20 серпня. – С. 11-14.

12. http://zib.com.ua/ua/50955-zaochne_kriminalne_provadzhennya_-_novela_chi_udoskonalennya.html

ПОПОВ Г. В.,

кандидат юридичних наук,
директор Інституту підготовки кадрів
(Національна академія прокуратури України)

УДК 343.13

ДОДЕРЖАННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДО НИХ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

У статті проаналізовано найбільш характерні порушення прав неповнолітніх при їх затриманні за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та при застосуванні до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Формулюються авторські висновки щодо оптимізації діяльності прокурора у зазначеній сфері.

Ключові слова: прокурор, неповнолітні, запобіжний захід, затримання, тримання під вартою.

В статье проанализированы наиболее характерные нарушения прав несовершеннолетних при их задержании по подозрению в совершении уголовного преступления и применении к ним меры пресечения в виде содержания под стражей. Формулируются авторские выводы по оптимизации деятельности прокурора в указанной сфере.

Ключевые слова: прокурор, несовершеннолетние, мера пресечения, задержание, содержание под стражей.

In this article analyzes the most typical violations of the rights of minors in their detention on suspicion of committing a criminal offense and during applying to them such preventive measure as detention. Author formulates conclusions on the optimization of activity of the prosecutor in this area.

Key words: prosecutor, minors, preventive measure, arrest, detention.

Вступ. Стаття 29 Конституції України визначає: кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочину чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути пе-

